

A HOLLANDUS KÖZÉPISKOLÁRÓL.

(Befejező közlemény.)

Érettségi vizsgálat.

A VI. osztály bevégezése után (minden külön osztályvizsgálat nélkül) a növendékeknek évenként egyszer alkalom adatik, hogy szóbeli és írásbeli vizsgálat alapján (érettségi vizsgálat, eindexamen) bizonyítványt szerezzenek magoknak arról, hogy alkalmasok az egyetem azon facultasainak a tanulmányaira, a mely érettségi bizonyítványukban meg van jelölve.¹ Az érettségi vizsgálatot, mely szóbeli részében nyilvános, egy vagy több, a belügyminiszter² által kiküldött kormánybiztos közbejöttével a gymnasiumi tanárikar veszi fel. Ha az érettségi bizonyítvány ki, vagy ki nem adhatására nézve a tanárikar, vagy a miniszteri biztos vagy biztosok között nézeteltérés van, az utóbbiak döntenek.

Az érettségi vizsgálatról alább még részletesebben akarván szólni, előbb még bemutatom a hollandus gymnasium tanítási tervét.

A hollandus gymnasium tanítási terve.

Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.			VI.			Az órák száma összesen	
					A	minden növendék	B	A	minden növendék	B		
o s z t á l y												
Görög	—	jan. 1-ig: 8 később: 5	6	7	2	4	—	3	4	—	32 kb.	
Latin	8	6	6	6	3	5	—	4	4	—	42	
Hollandus	3	2	2	2	—	2	—	—	1	—	12	
Francia	4	2	2	2	—	1	—	—	1	—	12	
Német	—	jan. 1-től: 3	2	2	—	2	—	—	1	—	9 kb.	
Angol	—	—	3	3	—	2	—	—	1	—	9	
Történelem	4	3	3	3	1	1	—	1	2	—	18	
Földrajz	3	2	1	—	—	—	—	—	1	—	7	
Mennyiségtan	4	3	3	3	—	2	2	—	2	3	23	
Természettan	—	—	—	—	—	2	1	—	2	1	6	
Vegytan	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	2	
Természetrajz	2	2	—	—	—	—	2	—	—	2	8	
Testgyakorlat	n e m k ö t e l e z ő											
Az osztályok heti órászáma	28	28	28	28	27		28		27		26	180

¹ A törvény szó szerinti szövege.² Hollandiában a vallás- és közoktatásügy a belügyminiszterium egyik departementja, s ezzel éle van véve a sokféle vallásfelekezetekre

Ha ezt a tantervet összehasonlítjuk a mi gymnasiumi tantervünkkel azt látjuk, hogy a hollandus gymnasium tantervében a mi nálunk kötelezett tantárgyak közül nem fordulnak elő; a) a *vallás*,¹ b) a *görög-pótló tárgyak*, c) a *philosophiai propaedeutika*, d) a *rajzoló geometria* (mint külön tárgy, de ez benne van a matematika tananyagában), e) a *szépirás*. Ellenben a miénkből hiányzik, de a hollandusban bennfoglaltatik a) a *francia nyelv*, β) *angol nyelv*, γ) a *vegytan*.

Az egész tanítást a humaniorák, nyelvek és történelem dominálják 134 heti órával a reáliák 46 heti órájával szemben. Ezek között is a klasszikus nyelvek vezetnek. A görög nyelvre 5 osztályban 32 órát (mi négyben 19-et), a latin nyelvre hat osztályban heti 42 órát (mi nyolcban 44-et) fordítanak. Ha most meggondoljuk azt az óriási előnyt a hollandus gymnasiumnak, hogy csak 12 éves korukat már betöltött, az anyanyelv kategoriáinak ismeretében megerősödött növendékekkel (a kiket hozzá még a felvételi vizsgálaton előre magok néznek meg abból a szempontból, hogy bebocsáthatók-e a gymnasiumba vagy nem?!) kezdi a latin nyelv tanítását, s még így is osztályonként legfeljebb 24 növendékkel, csak természetesnek kell találnunk, hogy a hat esztendei tanfolyam bevégeztével a gymnasiumi oktatás elé a törvény által kitűzött célt sokkal jobban megközelítik, mint a mennyire mi nyolc esztendő alatt a legteljesebb tanári munka és kiváló szakbeli képzettség mellett is el tudunk jutni.

Fölöslegesnek tartom, hogy a most elmondottakból a mi viszonyainkra külön is levonjam a consequentiákat. A magyar középiskola kikerülhetetlen reformjára vonatkozólag kifejtettem már nézetemet fentebb felemlített előadásomban,² s ma is megingathatatlan abbéli meggyőződésemm, hogy nekünk, magyaroknak, a kiknek kulturális szükségleteink kielégítésére állami háztartásunk óriási budgetjéből csak morzsák jutnak, egyenesen *létérdekünk parancsolja*, hogy eltanuljunk a cultura magas fokára felemelkedett apró nemzetektől: hollandusoktól, belgáktól, dánoktól, svédektől, hogyan lehet kis eszközökkel nagy eredményeket elérni a nemzeti közoktatás terén is. Ezzel természetesen távolról sem akarom azt mondani, hogy az 5 intézményeiket egy-

szóltó nemzetek körében a vallásügyi tárcza betöltése miatt jelentkezni szokott felekezeti féltékenykedésnek.

¹ A vallás tanításáról, illetőleg a katechesisről, az iskolán kívül minden felekezet maga gondoskodik.

² «Az elemi és a középiskola egymáshoz való viszonya.» Megjelent az «Országos középiskolai Tanáregyesületi közlöny» XXV. évfolyam 2. és 3. számaiban.

szerűen lemásoljuk, minden változtatás nélkül átvegyük. Isten ments! Nekünk nemzetünk geniusával szakítanunk nem szabad, de nem is kell! A jövő magyar középiskolának a nemzeti talajból kell kinőnie, nemzeti tradícióink becses kincseiből kell legfőbb gazdagságát merítenie s a nemzeti ideálok szolgálatában kell megmaradnia. De mindez nem zárja ki, hogy hasznunkra ne fordítsuk azoknak a kísérleteknek az eredményét, a mit más művelt nemzetek előttünk már végrehajtottak s ne értékesítsük a magunk javára mindazt, a mit más országok a maguk kulturájának felépítése közben az egyetemes emberi műveltség kiaknázhatatlan bányáiból becses építőanyagként felszínre hoztak és beillesztettek saját oktatásügyük alkotmányába.

Az érettségi vizsgálat tüzetes ismertetése.

Fentebb már volt szó róla, hogy a gymnasium VI. osztályának a bevégezése után a növendékeknek érettségi vizsgálatot kell tenniük.

De a hollandus nemzetet, mint minden intézményében, úgy az oktatásügy terén is a *szabadság* nagy elve vezeti. Érettségi vizsgát is nemcsak azoknak lehet tenniük, a kik a gymnasiumi kurzust annak rendi és módja szerint bevégezték, hanem bárkinek, tekintet nélkül arra, hogy hol szerezte meg a szükséges ismereteket. Erre vonatkozólag a törvény 12. §-a úgy intézkedik, hogy «mindazoknak», a kik nem végezték el a gymnasiumi kurzust, «évenként egyszer alkalom adatik arra, hogy akár valamely általuk szabadon választott gymnasium érettségi vizsgáján való részvétel által, akár valamelyik királyi vizsgáló bizottság előtt leteendő vizsgálat alapján maguknak érettségi bizonyítványt szerezzenek. A kiknek esetleg már felsőbb polgári iskolai érettségijök van, azok a tantervi különbözetből vizsgálandók meg.*

Tehát ez is különbség a mi eljárásunk és a hollandusoké között.

Ma, a mikor nálunk is az érettségi vizsgálat kérdése par excellence napi kérdés, a mikor úgy az Országos Középiskolai Tanáregyesület legutóbb tartott választmányi ülése, mint a vidéki körök is állandóan napirenden tartják az érettségi kérdést, tán nem méltóztatnak időn és helyen kívül valónak tartani, ha itt is rá irányítom a figyelmet arra, a mit a hollandusoknál az érettségi eljárásban nagyon becsesnek, elsajátításra érdemes intézkedésnek tartok.

Nem szólok most arról, hogy én a középiskolát teljesen felszabadítandónak tartanám az érettségi vizsgálat felvételének óriási terhe alól, a mely meggyőződésem szerint sokszor etikailag is lealázó helyzetbe

* A törvény szövege szerint.

hozza a tanári karokat, mikor a magok nyolc esztendei keserves munkája alapján lelkiismeretes bírálattal meghozott ítéletüket kell egyik-másik növendékre nézve pár hét múlva dezavualniok. Tudom, hogy ezt a nézetemet sokan nagyon is radikálisnak, sőt némelyek egyenesen anarchistikusnak tartják. Idáig a hollandus gymnasium sem megy el.

De igen is, nálunk is törvényes gondoskodás tárgyává óhajtanám tenni, hogy részint az olyan előre haladottabb korú autodidakták részére, a kik a középiskolai tanfolyamot szabályszerűen bevégezni bármi oknál fogva nem tudták, részint azoknak a középiskolai növendékeknek, a kik a saját intézetükkel kerültek akár alapos okon, akár csak saját érzékenykedő lelkük hite szerint visszas helyzetbe: mód és alkalom nyújtassék arra, hogy az egyetemi székhelyeken s a nagyobb főiskolákkal bíró városokban állami vizsgáló bizottságok előtt tehessenek érettségi vizsgálatot. Szent a hitem, hogy ezzel a felső oktatás ügye minden tekintetben csak nyerne s a szabadság nagy elve nálunk is újra egy kérdéssel többen vívná ki világboldogító diadalát.

A hollandus érettségi vizsgálati utasítás.

Hogy az érettségi vizsgálatról teljes képet nyújtsak, közlöm lényeges tartalma szerint az 1887 június 21-iki királyi határozattal kiadott érettségi vizsgálati utasítást.

Az érettségi vizsgálat tárgyai öt csoportba oszlanak, u. m 1. görög nyelv és irodalom; 2. latin nyelv és irodalom; 3. hollandus nyelv és a történelem; 4. a franczia és német nyelv (vagy néme helyett angol nyelv, tetszés szerint) 5. mennyiségtan.

A vizsgálat írásbeli és szóbeli részből áll. A modern nyelvekből csak írásbeli vizsgát, a történelemből csak szóbelit, a latin, görög nyelvből, meg a mennyiségtanból írásbeli és szóbeli vizsgálatot is kell tenni.

A részletes követelmények ezek:

I. Csoport. *A görög nyelv és irodalomra nézve:*

a) prózaírók (pl. Xenophon, Lysias, Isokrates, Herodotus) és epikus költemények fordítása és magyarázása;

b) nehezebb próza (pl. Plato, Demosthenes) vagy drámai költemények fordítása (csak a klasszikus tagozat részére).

Próza vagy költemény közül a gymnasium rektora választ.

II. Csoport. *A latin nyelv és irodalomra nézve:*

a) próza (pl. Cicero, Sallustius, Livius) és egyszerű költészet (pl. Ovidius, Tibullus, Vergilius Aeneise) fordítása és magyarázata;

b) nehezebb próza vagy költészet (pl. Horatius, Lucretius, alkal-

mas szemelvények Tacitus és Seneca műveiből). Próza és költői olvasmányt a rektor választ;

- c) római régiségek;
- d) fordítás hollandusból latinra.

Jegyzet: A b), c), d) alatti követelmények csak a klasszikus tagozatra állanak.

III. Csoport. *A hollandus nyelv és történelemre nézve:*

a) Hollandus dolgozat a jelölt által hat tétel közül szabadon választott tárgyról (történelmi tárgyak ki vannak zárva);

b) hazai történetből a VI-dik osztály tananyaga (a XVII-dik század kezdetétől 1848-ig) és az egyetemes történelem 1713-tól napjainkig, de legalább 1848-ig.

IV. Csoport. *A francia és a német vagy az angol nyelvre nézve:*

Próza vagy könnyebb költői mű fordítása.

V. Csoport. *A mennyiségtanra nézve:*

a) az algebrából:

1. a másodfokú egyenletekig,

2. első fokú határozatlan egyenletek, arithmetikai és geometriai progressiók;

b) a mértan a stereometriáig (inclusive);

c) sík- és gömb-háromszögtan.

Jegyzet: A klasszikus tagozat jelöltjei az V. a) 2 és c) alatti követelmények alól fel vannak mentve.

A szóbeli vizsgálat, a vizsgázó írásbeli dolgozatára tett megjegyzések megbeszélésén kívül az I. a) II. a) és c) III. b) alatt felsoroltakra, az írásbeli ugyanezen csoportok többi alrészzeire és egyszersmind a IV. csoportra terjed ki, míg az V. csoport tárgyaiból úgy írásbeli, mint szóbeli vizsgálatot is kell tenni.

Az I., II. és IV. csoport vizsgálatából az iskolában tárgyalt részek ki vannak zárva. Olyan könyvet, a mely korábban a növendékek kezében forgott, egyáltalában nem szabad használni, még logaritmusi táblát is teljesen újat kell a vizsgára bevinni.

A fordítandó darabok feladásakor közlik a vizsgázókkal azoknak a szónak és kifejezéseknek a jelentését, a melyeknek megértése és megmagyarázása nagy nehézséget okozna. Ez a miniszteri kiküldöttek előzetes tudtával történik.

A szóbeli vizsgálaton minden jelöltet külön-külön kérdeznak ki. A többi vizsgázók nem lehetnek jelen. Az az idő, a mit mindenik alrészre fordítani kell, egy jelöltre nézve sem lehet több 30 percnél és nem lehet kevesebb 20 percnél, kivéve az egyetemes történetet és a római antiquitásokat, a melyekre nézve 15 perc elegendőnek tekintetik.

A vizsga menetét a rektor (vagy a királyi bizottságoknál az elnök) szabja meg, még pedig oly értelemben, hogy egy jelöltet sem szabad naponként hat óránál hosszabb ideig kérdezni s hogy minden jelölt vizsgálatának legfeljebb 3 nap alatt be kell fejeződnie.

Ha miniszteri kiküldött, vagy a vizsgálók többsége szükségesnek tartja, hogy a vizsgálat tartama 1 vagy több növendékre 3 napon túl még egygyel megtoldassék, akkor az illetőt erről értesítik s tudtára adják, hogy mely napot rendelték részére a vizsgáló tanárok, vagy a miniszteri kiküldött.

Ha több miniszteri kiküldött is van a vizsgálaton jelen, az egész vizsgálat idejének megrövidítése céljából parallel működő albizottságok is alakulhatnak.

A vizsgálat minden egyes alrészletének a megítélésénél a vizsgáló tanár a következő osztályzati jegyek közül választ:

- 1 = rossz,
- 2 = elégtelen,
- 3 = elégséges,
- 4 = jó,
- 5 = igen jó.

Minden egyes csoport végeredményének a megállapítása aképen történik, hogy az egyes alrészek osztályjegyeinek az összegét elosztják az alrészek számával.

Azoknak a vizsgázóknak, a kik a klasszikus tagozati érettségi bizonyítványt akarják elnyerni (a theologiai, jogi és philosophiai karra való jogosítványt) az I. és II. csoport minden alrészéből legalább 3-as osztályzattal kell birniok; azoknak pedig, a kik a reál-tagozatról tesznek érettségi vizsgálatot (az orvosi és mennyiségtan-természettani fakultásra szóló jogosítvány), az V. csoportból, meg az első és II. csoport rájuk tartozó alrészeiből kell legalább 3-as (elégséges) előmenetelt felmutatniok.

A vizsgálat tartama alatt a vizsgázónak a rektor engedelmével a helyiségből eltávozni nem szabad. Azok, a kik bárminemű csalást követnek el, a vizsgálatról nyomban eltálatnak.

Ezek a hollandus gymnasiumi érettségi vizsgálatnak a részleges követelményei, melyek szintén fölhevják figyelmünket és komoly gondolkodásra indítanak. Lám azt, a mit az érettségi vizsgálat kérdésében megnyilatkozott legtekintélyesebb hazai pädagogusaink is a mi érettségi szabályzatunk egyik legebevezetőbb oldalának ismertek fel s a minek orvoslására a kompenzáció elvének szabályzatilag való életbe léptetését kívánják, azt a hollandus törvény már 1876-ban megvalósította, mikor az érettségi vizsgálatot a vizsgázók jövődő főiskolai tanulmányainak szükséglete szerint két ágivá tette s a teljes mérték

szigorát mind a két csoport jelöltjeivel szemben csak azokban a tárgyakban alkalmazza, a melyeket egyetemi haladásuk «sine qua non»-jának tekint.

A megoldásnak ez az őszinte és radikális módja nem szorul sem igazolásra, sem külön ajánló levélre.

II. A tanító személyzet.

Az iskola szervezetének és tanulmányi rendjének talán kissé nagyon is hosszúra nyúlt s szubjektív részletekkel is meg bővített ismeretése után, a mikért szíves bocsánatukat kérem, a többi részletkérdéssel már gyorsan végezhetünk.

Szólanı kívánok az iskola után annak éltetőiről, vezetőiről, a törvény és tanterv végrehajtóiról, a tanítói személyzetről.

A hollandus gymnasiumban tanító egyéneknek a törvény «tanár» (leeraar) címet ad, de ők magok is, a közönség is jobban kedvelik a latinos «docent» címvezést. Minden gymnasium élén az intézet tanárai közül élethossziglan alkalmazott *igazgató* (rektor) áll, a kit akadályoztatása esetén a szintén élethossziglan kinevezett «konrektor» helyettesít. Rektor és konrektor a többi tanárokénál jóval magasabb fizetést élveznek és csakis a klasszikus philologusok közül választhatók. A konrektor «cum jure successionis» alkalmaztatik.

A gymnasiumi tanárok számát, valamint évi fizetésük összegét a községi tanács állapítja meg. A községi tanács ide vonatkozó határozatait a gymnasium fentartására törvényileg kötelezett városokra nézve a megyei (provinciális) tanács, az állami segélyben részesülőkre nézve pedig a belügyminiszter erősíti meg.

A tanárok száma a fentartó községek vagyoni erejéhez képest nagyon különböző, de általában mindenütt kielégítő. A kezem közt levő hivatalos adatok szerint az ország négy legnevezetesebb tanügyi városában a gymnasiumi tanárok száma a következő: Amsterdamban (14 osztály) 25 tanár, Rotterdamban, a híres Erasmus-gymnasiumban (12 osztály) 19 tanár, Utrechtben (10 osztály) 18 tanár, Leidenben (6 osztály) 13 tanár, Haarlemben (6 osztály) 13 tanár.

Hasonlóképen áll a dolog a tanári fizetések dolgában is. Sőt itt még ugyanazon intézet tanárai közt is nagy különbségeket találunk az illető képesítése és tantárgya szerint.

A hollandus gymnasium tanárai közül ugyanis a francia, német és angol nyelv tanáraitól a törvény kisebb fokú qualificatiót kíván meg, mint a többi kötelezett tantárgyak tanítóitól. Mert míg a klasszikus-philologusoknak, a történelem, a hollandus nyelv és irodalom, a mennyiségtan és természettan tanárainak szakjokból doktoroknak

kell lenniök, addig a modern nyelvek tanítóinak csak a felsőbb polgári iskolában való tanításra jogosító oklevelet kell felmutatniok, a mely oklevelet, mint az illető helyen fentebb már megemlítettem, nem az egyetem adja ki, hanem az a külön e célra szervezett királyi vizsáló bizottságok előtt szerezhető meg. Ennek folytán a modern nyelvek gymnasiumi tanárai többi tanártársaikénál jóval szerényebb javadalmazásban részesülnek.

Hogy mennyire rug a hollandus gymnasiumi tanárok évi fizetése, azt egész bizonyossággal megmondani nem tudom, mert nem állanak a rendelkezésemre megfelelő adatok. Hollandus barátaim is, a kikhez ebben a tárgyban kérdést intéztem, csak általánosságban feleltek s mintegy kitérni látszottak a kérdés érdeme elől. Egyetlen egy gymnasiumnak, a leideninek ismerem kétségtelen bizonyossággal a fizetési kulcsait, de ebből az egyből nem merek, mert nem is szabad, generalizálni. Leidenben a rektor évi fizetése: 3500 frt., a konrektoré: 3000 frt., az egyetemi képesítésű tanároké: 2200 frt., a mely három évenként két ízben 200 frt.-tal javul s így hat szolgálati év után 2600 frt.-ig emelkedik és ott meg is áll; a modern nyelvek tanárai; 1200 s illetőleg ugyanazon skála szerint 1400 és 1600 frt.-ot élveznek, tehát teljes ezer forinttal vannak hátrányban egyetemi képesítésű tanártársaikkal szemben. De előnyük meg az, hogy heti óraszámuk csak legfeljebb 12, míg a többieké 20-ig emelkedhetik. A tanári fizetések egységes rendezését nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy a gymnasiumok mind községi intézmények s így a községek a takarékoság elvét — mint tán mindenütt a föld kerektségén — első sorban az oktatásügygyel szemben szeretik érvényesíteni. Minthogy azonban az állam a felsőbb polgári iskolai tanárok fizetését a közelmúltban nagyon méltányosan rendezte, úgy, hogy számos gymnasiumi tanár lépett át a jobb javadalmazású felsőbb polgári iskola kötelékébe, ez a körülmény kétségtelenül javítólag fog hatni a gymnasiumi tanárok fizetési viszonyaira is.

A köteles gymnasiumok tanárai állami nyugdíjban részesülnek. Nyugdíjazást betegség miatt bármikor, vagy pedig 65 éves életkor alapján lehet kérni. A nyugdíj annyiszor $\frac{1}{60}$ -ad része az élvezett fizetésnek, a hány betöltött szolgálati éve van az illetőnek, de $\frac{40}{60}$ -ad résznel többre nem rúghat. A nyugdíj, sőt merem állítani, fizetés dolgában is, a magyar középiskolai tanárság jobb helyzetben van, mint hollandus tanártársaink túlnyomó része.

A tanárokat a községi tanács (képviselő testület) nevezi ki. Államsegélyes gymnasiumoknál a belügyminiszter jóváhagyását is ki kell kérni. Fegyelmi ügyekben a polgármester és a községi tanács (képviselő testület) alatt állanak, a polgármester legfőleg 3 óra fel-

függesztheti, a képviselő testület hivatalukból is elmozdíthatja őket. Utóbbi esetben fellebbezhetnek egyenesen a királynőhöz.

III. Tandij.

A tandij a miénkhez képest elég magas, bár ez sem mindenütt egyforma. A törvény csak a maximumot szabja meg, kimondván, »hogy az iskola fentartási költségeihez való hozzájárulás czimén minden növendéktől tandij követelhető, a mely azonban 100 forintnál többre nem rughat.« De ez a maximum biztos tudomásom szerint norma lett s csak egyetlen egy vidéki gymnasiumot ismerek (Kampenben), a hol az évi tandij 60 frt., s ezt mint csodaszerű olcsóságot úgy emlegetik. Azonban kitűnő előmenetelű szegény növendéknek minden gymnasium biztosít több-kevesebb tandijbeli kedvezményt.

IV. Kormányzás és felügyelet.

Minden gymnasium mellé a községtanács (képviseelő testület) kuratori kollegiumot (igazgató tanácsot) nevez ki s részére évenként bizonyos összegű irodai költséget rendel a község pénztárából.

A kuratorok kollegiuma gondoskodik a törvény és a törvényen alapuló rendeletek pontos végrehajtásáról. A gymnasium életében előordult változásokat a gymnasiumi felügyelőnek (inspektor) tudomására hozza s az intézet érdekében előterjesztésekkel járul a községtanács elé. Minden év március 1-je előtt indokolt jelentést terjeszt a községtanács elé az intézetnek az előző polgári esztendőbeli állapotáról és szeptember 1-je előtt a gymnasiumi felügyelőnek a lefolyt iskolai esztendőről.

A felügyelet joga a belügyminiszteré, a ki a közvetlen felügyeletet egy vagy több inspektorra (főigazgatóra) bizza. Az inspektorokat rendes évi fizetéssel úti- és napidijra való jogosultsággal a király nevezi ki. Az inspektorok más hivatalt vagy méltóságot csak a király engedelmével viselhetnek.

Az inspektoroknak joguk van a törvény és törvényes rendeletek minden áthágásáért eljárást indítani meg.

Joguk van továbbá minden alájuk rendelt intézetet bármikor, előzetes bejelentés kötelezettsége nélkül meglátogatni. A kuratorok és rektorok tartoznak neki az iskolára és az oktatásra vonatkozólag minden felvilágosítást megadni.

Az inspektorok dolga, hogy látogatásaik által teljesen megismerkedjenek a felügyeletük alá rendelt intézetekkel; igyekezzenek a községi előljárással, a kurátorokkal és a rektorral egyetértésben a

gymnasiumok fejlődését előmozdítani; felvilágosítják a kormányt minden kérdéstről, a melyet hozzájuk intéz és a belügyminiszter elé a szükséges előterjesztésekkel járulnak. Minden év november 1-je előtt indokolt jelentést terjesztenek a belügyminiszter elé a felügyeletük alatt levő gymnasiumok állapotáról.

A kormányzás és a felügyelet dolga ebből láthatólag alakilag olyan forma, mint a mi magyar református egyházaink által fenntartott gymnasiumokban.

V. A gymnasiumok száma és népessége.

Röviden még felemlítem, hogy Hollandiában is, miként nálunk, a gymnasiumi oktatásügy törvényben való rendezése a gymnasiumok számának jelentékeny megapadását vonta maga után. Még 1848-ban 70 gymnasium és latin iskola állott fenn 241 tanárral, de csak 1888 növendékekkel. Ma a gymnasiumok száma leszállott 29-re, de a tanároké 430-ra, a növendékeké pedig 2500-ra emelkedett. A növendékek tiz százaléka, tehát 250 leány. Van ezenkívül Hollandiában 7 magán gymnasium, többnyire a felekezetek kezében, de ezeknek csak oktatási joguk van, vizsgálat azonban csak valamely nyilvános gymnasium tanárikara előtt tehető, s ez adja meg tanulmányaik számára az effectus civilis-t.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Kitűzött feladatomnak végére jutottam. Igyekeztem a hollandus középiskola képét lelkiismeretes hűséggel és pontossággal megrajzolni.

De most, mikor az egész képet magam előtt látom, valami sajátságos borongó érzés szállja meg lelkemet. Ugy érzem, mintha búcsúztatót írtam volna. A mának a képét tártam önök elé s nem tudom, hogy nem lesz-e az nagyon rövid idő múlva a multnak az emlékezte.

Mint az egész művelt világban, úgy Hollandiában, a szabad lelkek és szabad intézmények e klasszikus országában is valóságos forrongásban vannak az elmék s reformok után áhítoznak a közoktatásügy terén is. Hollandiában is érzik a gymnasiumra ráoktrojált merev szakrendszer idegölő, szellemisorvasztó átkát s szabadulni igyekeznek tőle. Körülbelül egy esztendeje Hollandia legkiválóbb szellemi vezetőiből külön egyesület alakult, mely zászlójára az oktatás egyszerűsítését és a vizsgálatok kevesbítését írta fel jelszavúl.

Ettől a mozgalomtól én nagyon sokat várok, mert Hollandiában a társadalom oldja meg a ránézve legfontosabb kérdéseket, ő készíti elő, ő tartja ébren, ő érleli meg a legfontosabb problémákat s meg-

érlelvén, erkölcsi hatalmának egész erejével rákényszeríti az uralkodó kormányra s nem az államtól várja a róla való gondoskodást.

De éppen a jelen pillanatban ilyen rákényszerítésre nincsen is semmi szükség, mert hisz Hollandiának mai miniszterelnöke Dr. Kuiper Ábrahám maga is kálvinista pap és tanár volt, a ki, mikor a korábbi rendszer közoktatási és egyházi politikájával ellentétbe került, olyan óriási társadalmi mozgalmat tudott kifejteni, hogy Amsterdamban külön egyetemet állított fel, az u. n. «Vrije Universiteit»-et, a melynek nagy összegre rugó fentartási és fejlesztési költségeit elvtársainak önkényes adakozásából képes volt s képes ma is fedezni.

Ő is küldött ki egy országgyűlési bizottságot, a mely szintén az oktatásügy reformjával foglalkozik.

Hogy ebből a nagy szellemi erővel folyó kettős irányú mozgalmából az oktatás ügyének miféle tényleges haszna ered, azt előre megmondani lehetetlen.

De a mozgalmat magát figyelemmel kísérni felette érdekes és tanulságos, már csak azért is, mert úgy az államnak, mint a társadalomnak legfényesebb szellemei legjobb fegyvereiket viszik; a harcba, még pedig azzal a higgadt imponáló fenséggel, melyet a klasszikus ó-kor hőseiben ámulva csodálunk.

A hollandusok nagyszívű ifjú királynőjének jósága folytán nekem módomban lesz rövid idő múlva, hogy ezt a mozgalmat közvetlen közelből szemléljem s tanulságait ott a helyszínen leszűrjem. Igérem, hogy ha Isten életemet és egészségemet megtartja, tapasztalataimról itthon is nyilvánosan be fogok számolni.

És most megköszönve szíves türelmüket, előadásomat befejezem.

NAGY ZSIGMOND.

HAZAI IRODALOM.

Magyar Remekírók, III. sorozat. (*Czuczor Gergely* költői munkái, *Kazinczy Ferenc* műveiből, *Kölcsey Ferenc* munkái, *Vajda János* kisebb költeményei, *Vörösmarty Mihály* munkái, III. kötet.) Budapest, 1903. Franklin-Társulat kiadása.

A Magyar Remekírók legújabb sorozata — így külön tekintve — tarka képeket nyújt irodalmunk két utolsó korszakából, de ha hozzáfűzzük ezt az öt kötetet a már megjelent tízhez, s beleillesztjük a meglevők sorába, észrevesszük, hogy a kiadó társulat mindjobban megközelíti a célját; a magyar irodalom klasszikusainak bemutatását. Említettük már, hogy ezen az úton, szemelvényes kiadásokkal, teljesen nem fogja elérni, de a mi szomorú irodalmi és anyagi viszo-